

ΕΦΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Γ. Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

APIG. 25

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Δ. ΡΩΣΗ

Д.Р. Ф. КАФНГНТОУ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΔΟΤΙΚΟΣ ΟΠΟΣ Ε. Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1924

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ

Τῇ μνήμῃ της θυγατρού μου

ΘΑΛΕΙΑΣ

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΑΘΗΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Odilia Pin.

Ε.Γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πρώτιστον καθήκοντα πάσης πολιτείας είμαι ή φυστίς πε' ί δοθῆς και ἔγιοῦς τῶν παίδων ἀγαγῆς, ἵς ἄνευ οὐδεὶς ἔδρος δύναται τὰ ἔγκειπόστασιν. Ἐπὶ τῆς δρυθῆς τῷρ τέων παιδεύσεως λογίσιξεν δὲ Λυκοῦρος τὸ δίον ἔογον τῆς νομοθεσίας του. Εὐλόγως δὲ οἱ Σπαρτιάται προντίμησαν πάντες, ὡς ἀποδάσσοντι ή τὰ παραδόσιαν εἰς τὸν Ἀρτίπατρον πεντήκοτα παῖδας ὃς διμήρους, διακόπτοντας οὔτε τὴν ἐκπαίδευσίν των, οὕτε ή πατρὶς τὰ στερηθῆ πεπαιδεύμένους πολεῖσιν.

Τὸ περὶ παίδων ἀγαγῆς ζήτημα γαλεπώτατορ ὅρ, δεῖται πολλῆς προσοχῆς καὶ μελέτης. Αἰδομέθα τῆς ἐπιγράφεως μεγάλων παιδαγωγῶν τῷρ δι' δύον τοῦ βίου ἀριστούσιων εἰς τὴν τῷρ παίδων ἀγωγήν, ἀριστα δὲ παιδαγωγικά ἀξιωματα καὶ μεθόδους διατυπωσάντειν. Τοῦ μεγάλους τούτους παιδαγωγούς, τὸς δὲ δικτύων τὴν ἀνθρωπότητα ενεργετήσαρτας, γνωρίζει ἡμῖν ἡ τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστῆμης λοτορεῖα, ἥτις δρεως εἶναι ταμεῖον παιδαγωγικῶν ἀρχῶν, ἀριστος δὲ σύμβουλος παντὶ πολίτῃ καὶ ἀρχοντικῷ πόδι πάντων διδάσκαλο- μή γνώσοντον αὐτὴν εἶναι δύστερον λατοδέληγοστρ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Ο διὰ τῆς μελέτης τῆς λοτορείας τῆς παιδαγωγικῆς ἐξουκειωθεῖς πρὸς τὰ τῷρ μεγάλων παιδαγωγῶν κελεύσοματα θά πατανοίηση πάραπτα, οἷαν δεινήρ πλάνην πλανάται δὲ τὶ τῆς ἰδίας του πείρας μόρον ἐρειδόμενος διδάσκαλος. Οὐδέτες οὐδέποτε δύναται τελεοφόρως καὶ κατ' εὐχὴν τὰ διδάσκῃ, ἀτ μή πρότερον ἐμποτισθῆ μὲ τέναμα τῷρ μεγάλων παιδαγωγῶν καὶ διδασκάλων, ἀπαξαπάντοτε συγομοιογόντων ὅτι ἐν τῇ ἀγάπῃ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἔχεται ἡ ἀξία, ἡ χαρὰ καὶ τὸ θεῖον τῆς διαφάνειας τοῦ διδασκάλουν. Οὕτως ἀποβαίνει εἰς τὸν διδάσκαλον ἡ λοτορεία τῆς παιδαγωγικῆς δὲ μόρος ὁδηγός καὶ ἀπαδείγματος σινέκδημος ἐν δλῃ τῇ διδακτικῇ του σταδιοδοσίᾳ.

Τὴν πρῶτην ἡμέραν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τὸ δὲ ταίτης ὅφελος συνειδότες, ἔγνωμεν τὰ προβλῆματα

εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παιδοϊκής, οὐσιηματικῶς ἐκπιθέμενοι
ἀπὸ τῶν δοχαιοτάτων χρόνων μέχοι τῶν παθ' ἡμᾶς τὴν
δρᾶσιν ἐκάστου ἔξόχου παιδαγωγοῦ, τὰς οπούδαιοτάτας αὐ-
τοῦ παιδαγωγικὰς γνώμας καὶ δξιώματα, κοίσιν περὶ ἐκά-
σ.ον, τὰ προτερήματα καὶ μειογεκτήματα, έτι δὲ καὶ τὸ
μέγα διαφέρον γρηγορῶν δοχότων περὶ παιδῶν ἀγωγῆς καὶ
εγκαίσιων.

Οὗτοι χρήσιμοι καὶ ἀπαραίτητοι παρ' ἡμῖν ἔογον δη-
μοσιεύοντες, χρονερός δὲ ἐλπίδος; ὅτι ἀνταποχρεωμένα πρός
τὰς προσδοκίας πάντων μέν, ίδιᾳ δὲ τῶν ἐπιτελαμένων
·ην τῶν παιδῶν ἀφογήν.

'Εν Αθήναις τῇ 6ῃ Αὐγούστου 1924.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Δ. ΡΩΣΗΣ

Ε.Γ.Δ της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΘΗΓΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Θ. ΠΕΤΖΙΔΗΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΠΑΝΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΟΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΟΓΙΚΗΣ

ΟΙ ΠΡΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΧΡΟΝΟΙ

Α. Η παρά τοῖς ἑθνικοῖς ἀγωγὴ παιδῶν.

Ηαρά τοῖς ἑθνικοῖς δὲν ἥδυνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ὁρμή, καὶ ὑγιῆς ἀγωγὴ παίδων, διότι ἡ γυνὴ παρ' αὐτοῖς ἔθεωρεῖτο σχεδὸν δούλη τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὡς τοιαύτη οὐδεμιᾶς ἀγωγῆς ἐτύγχανε· διὸ ἥκιστα ἐπέδρα ἡ γυνὴ ἐπὶ τῶν τῶν παίδων ἀγωγῆν. Οὐ μόνον δὲ ἡ ταπεινὴ τῆς γυναικὸς θέσις ἦτο κώλυμα πρὸς δρθῆν ἀγωγὴν παρὰ τοῖς ἑθνικοῖς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα παρ' αὐτοῖς δουλεία, καθ' ὃσον ἐδούλος ἐπίσης οὐδεμιᾶς ἐτύγχανεν ἀγωγῆς. "Άλλα κωλύματα τελετφόρου ἀγωγῆς πατέντας τοῖς εἰδωλολάτραις ἤσαν ἡ πολυγαμία καὶ ἡ πολυυθεῖα, διότι ἡ μὲν πρώτη κατεχερμάτικε τὸν σπουδαῖον παιδαγωγικὸν παράγοντα τῆς οἰκογενεῖας, ἡ δὲ δευτέρα εἶχε συντελέσει, ὅτε σὺν τῇ μονοθεΐᾳ νὰ ἐκλίπῃ καὶ ἡ πιθαρά περὶ Θεοῦ ἰδέα. Διὸ οὐ μόνον παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, Σίναις, Αιγυπτίοις, Πέρσοις καὶ Φοινίξιν, ἀλλ' οὖδε παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἑλλησὶ καὶ Ρωμαίοις ἥδυνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ὁρμὴ καὶ ὑγιῆς ἀγωγὴ παίδων, δουλείας ἐπικρατούοντος.

Μόνη ἡ κατὰ Χριστὸν ἀγωγὴ παίδων εἰναι καὶ ἀρίστη καὶ καλλίστη.

"Η ἱστορία τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιτήμης πραγματεύεται περὶ ἐκείνων τῶν ἑθνῶν, πολιτειῶν καὶ ἀνδρῶν, ὅσοι διὸ ὅλου ἀντῶν τοῦ βίου κύριον μέλημα είχον τὴν ἀγωγὴν παίδων, διατυπώσαντες ἀριστα παιδαγωγικὰ ἄξιάματα καὶ καλλίστας μεθίζοντος ἐξειρόντες.

I. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Α. ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΑΙ

1. Διαιρεσίς τοῦ λαοῦ. Ἡ δωρικὴ πολιτεία περιελάμβανε τρεις τάξεις, α').) τοὺς Σπαρτιάτας (πολίτας ἔχοντας σάντα τὰ δικαιώματα, σπαρτιατικὴ εὐγένεια), β').) τοὺς Λακεδαιμονίους (προσωπικῶς μὲν ἐλευθέροις, οὐχὶ δῆμος πολιτικῶς) καὶ γ'.) τοὺς Εὔλωνες (δεύλους).

Μόνοι οἱ Σπαρτιάται ἦταν γανονοί δημοσίας ἀγωγῆς.

2. Ηαιδαρεγκάλα δξιώματα τοῦ Λυκούργου (880 π. Χ.), α').) ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων ἥτο ἔργον τῆς πολιτείας, β').) σκοπὸς ταῦτης ἥτο νὰ διαπλάσῃ ἴκανοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας.

3. Ἐπιτέλεος τῶν δξιωμάτων τούτων α').) σωματικὴ ἀγωγή.

1. Τὰ ἀρτιγέννητα τέκνα τῶν Σπαρτιατῶν ἔξητάζοντε ἐπὸ τῆς πολιτείας.

2. Τὰ ὑγιαὶ τέκνα μέχρι τοῦ ἑβδόμου ἔτους ἀνετρέφοντε ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς πολιτείας.

3. Ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου ἔτους ἀνελάμβανεν ἡ πολιτεία τὴν κοινὴν ἀγωγὴν διὰ παιδονόμων.

4. Ἡ σκληραγώγητις τοῦ σώματος ἐπεδιώκετο διὰ λίαν ἀπλῆς τροφῆς (φυτικὴ τροφή), δι' ἀπολύτως ἀναγκαῖας ἐνδυμασίας (πόδες καὶ κεφαλὴ ἵσαν πάντοτε γυμνοί, ή δὲ κάμη ἐν χρῶ κεκαρμένη) καὶ διὰ σκληρᾶς στρωμάτης (ἐπὶ ψυάθου) ἐτησία ἔξετασις κατὰ τὴν ἕορτὴν τῆς Ἀρτέμιδος διὰ μάστιγος.

5. Ἡ ἀσκησίς τοῦ σώματος ἐτελεῖτο διὰ καθημερινῶν ἀσκήσεων εἰς τὸ τρέχειν, πηδᾶν, ἵππεύειν, πελαίειν, βάλλειν καὶ κολυμβᾶν· συχνὸς χρῆσις μετὰ πολλῶν κλίσεων καὶ στροφῶν· τέλος διὰ πολεμικῶν παιδιῶν δι' ἐνηλίκους νεανίας.

6. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου ὅγδου ἔτους τῆς ἡλικίας ἤρχιζεν ἡ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀγωγὴ καὶ διήρκει μεχρι τοῦ τριακοστοῦ ἔτους. Ἐν τοῖς στρατοπέδοις ἔξηκολούθουν αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις καὶ οἱ τρόφιμοι εἰσήγοντο εἰς ἔνοπλα καὶ στρατιωτικὰ ἔργα.

β'.) Ηρεματική ἀγωγή. Η νεολαία φύγει από την σχολή της μελήσεως, εἰς αντηροστάτην ὑπακοήν και εἰς μέγαν σεβασμὸν πρὸς τὸ γῆρας. (Ἐν Σπάρτῃ μόνη λυτεῖ γηγάσκει).

Μαθηματικὰ ἔργα.

1. Ἡ παιδικὴ (έσμα, χροῦσις ἐγχόρδων δογάνων καὶ αὐλός).

2. Ἡ διαιτὴ (ἐν λακωνικῇ βραχυλογίᾳ).

3. Ἀγάνωσις, γοαφὴ καὶ ἀριθμητικὴ (μόνον κατὰ προαιρέσειν, τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖαν γράμματα ἔνεκα χρείας ἐμάνθανον). Ἡ παιδεία ἦν αὐτοῖς πρὸς τὸ ἀρχεσθαι καλῶς καὶ κινητερεῖν πονοῦντα καὶ μαχόμενον νικᾶν ἢ ἀποθνήσκειν». (Πλούτ. ἐπιτηδ. Λακων. 4). Ἡ δητορικὴ καὶ δοματικὴ τέχνη ὅλως ἀπηγορεύοντο.

Ἡ θρησκεία δὲν ἀπετέλει ιδιαίτερον διδασκαλίας μάθημα. Τὸ θρησκευτικὸν φρόνημα ἐκαλλιεργεῖτο διὰ πανηγυριῶν ἀσμάτων καὶ θρησκευτικῶν χορῶν.

4. Κοίτες. Πλεονεκτήματα τῆς σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς.

α'.) Σωματικὴ ἐπιδεξιότης καὶ καρτερία· β'.) Ισχυρὰ δύναμις χαρακτῆρος καὶ προσωπικὸν θάρρος· γ'.) ἔνθεος ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα καὶ αἰδὼς πρὸς τὸ γῆρας.

Μειονεκτήματα τῆς σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς α'.) Ἡ μονομερὴς ἀφοσίωσις τοῦ ὅλου βίου εἰς τὸν εκοπὲν τῆς πολιτείας, παραμελούμένης τῆς οἰκογενείας· β'.) Ἡ ἀποκλειστικὴ μόδοφωσις στρατιωτῶν· γ'.) Ἡ παραμέλησις τῆς πνευματικῆς ἀγωγῆς καὶ δ'.) ὁ περιορισμὸς τῆς ἀγωγῆς εἰς ἐλάχιστον τοῦ πληθυσμοῦ.

B. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ

1. Ιμφορὰ ἀπὸ τῆς σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς. Ἡ φτὸ τοῦ Σόκωνος (594 π. Χ.) ὑθμισθεῖσα δημοσίᾳ ἀγωγὴ τῶν Ἀθηναίων διέφερεν ἐν πολλοῖς τῆς σπαρτιατικῆς.

α'.) Ἐν Ἀθηναῖς σῶμα καὶ πνεῦμα ἀξμονικῶς διεπλάσσοντο.

β'.) Παιδείας ἐτύγχανον οἱ παῖδες πάντων τῶν ἑλεύθερων.

γ'.) Αὐτὸς ὁ πατὴρ εἶχε τὸ δικαίωμα τῷ ἀρτιγέννητον

τέκνον νὰ παρακάμψῃ ἵνη μῆτρά της καὶ διηγήθειν τὴν τούτου ἀγωγήν.

δ'.) Ἡ τῶν Ἀθηναίων ἀγωγή ἐτο μᾶλλον ἀνθρωπιστική, ἡτον δὲ ἀπέβλεψε πρὸς τὸν σκοτὸν τῆς πολιτείας.

Οὕτως ἔδηλον θησαυροῖς τὰ πλεονεκτήματα τῆς τῶν Ἀθηναίων ἀγωγῆς.

2. Ὁ παιδαγωγός. Τὸ τέκνον μέχρι τοῦ ἑβδόμου ἔτους ἀνετρέφετο ὑπὸ τίτυρης, βραδύτερον δὲ ὑπὸ ἐπιμελητρίας. Ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου ἔτους περιήρχετο ὁ παῖς ὑπὸ ἀνθρωπικὴν διοίκησιν καὶ ἐπιβλεψιν. Ταύτην ἔξισκει ὁ παιδαγωγός, δοῦλος, διστις ἔργον εἰχε νὰ υποδεικνύῃ εἰς τὸν εἰς αὐτὸν ἐπιτετραμμένον ἔχωτερον εὐπρόσπειαν καὶ νὰ συνοδεύῃ αὐτὸν εἰς τὸ σχολεῖον, ὁ ἴδιος δικαῖος δὲν ἔδιδασκεν αὐτόν.

3. Η ἡ τῷ σχολείῳ διδασκαλία. Αὗτη περιωρίζετο ἐν τοῖς ἔτης μαθήμασιν.

α'.) Γυμναστική. Άλις ἀσκήσεις εἰς τὴν ἀναρρίχησιν, τὴν πυγμαχίαν, τὴν τόξευσιν, σφενδόνησιν, ἀρματοδρομίαν καὶ τὸν σφαιρισμὸν διηγεῖνοντο ὑπὸ παιδοτρύβων (διδασκῶν τῆς γυμναστικῆς) καὶ ἐπεδίωκον χάριν ἐν τοῖς τρόποις καὶ ἐπιδειξιθῆται ἐν ταῖς κανήσεσι τοῦ σώματος. Άλις ἀσκήσεις αὗται ἐγίνοντο ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ταῖς παλαίστραις. Ἐκτὸς τούτων ὑπῆρχον βαλανεῖα, ἐν οἷς ἡ νεολαία ἔκδιπκτο τὴν κολύμβησιν.

β'.) Μουσική πιρὰ τῷ κιθαριστῇ ἄσμα, κεθάρα, λύρα καὶ αὐλός.—Πλὴν τῶν ἐποχεωτικῶν τούτων μαθημάτων οἱ τῶν Ἀθηναίων παῖδες ἐμάνθανον καὶ

γ'.) Ἀνάγνωσιν πιρὰ τῷ γραμματιστῇ (κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ συλλαβίζειν), γραφήν (μετὰ γραφίδος ἐπὶ κηροπινάκων) καὶ ἀριθμητικὴν (ἀπὸ μνήμης καὶ μετὰ δακτύλων λογαριασμὸν διὰ τὴν συνήθη συναναστροφήν). Ὡς ἀνάγνωσιτάριον ἔχοντες μενον τὰ ἔτη τοῦ Ὄμηρον (Ἴλιας καὶ Ὀδύσσεια), τὰ ἔργα τοῦ Ἡσιόδου (ἔργα καὶ ἱμέραι), οἱ ωνθοι τοῦ Αἰσώπου κ. ἄ. Ἐν τῷ ἀναγινώσκειν παρετηρεῖτο ἴδιος δοθῆ προφορά, κατάλληλος τονισμός καὶ προσοχὴ εἰς τὸν δρισμένον ὕθυμον. Ἐπειδὴ δικαῖος μόνον γεγραμμένα βιβλία ὑπῆρχον, ἵτο ἀνάγκη πολλὰ γέλασματα πονεύωνται.

4. Εἴσοδος εἰς τὸν δημόσιον βίον. Μετὰ πολυετῆ εἰς τὸ

σχολείον φοίτησιν οἱ μὲν πτωχοὶ μαθῆται ἡσπάζοντο τὴν γεωργίαν, ἐμπορίαν ἢ γειροτεχνίαν (καὶ καλλιτεχνικὴν βιομηχανίαν), οἱ δὲ υἱοί ἔξοχων γονέων ἐγκαταλείποντες ἀπὸ τοῦ δεκάτου δυδόου ἔτους ὡς ἕφηβοι τὸ σχολεῖον, ἔχεται δεύοντο ἥδη ἵς τὴν ὄητοικην, φιλοσοφίαν, μαθηματικὴν καὶ εἰς τὴν στρατιωτικὴν μηδεσίαν. Κατὰ τὴν ἀπολεγέτωσιν ἐτελοῦντα ἔργοτα, πανηγυρικοὶ ἀγῶνες καὶ ἀγωνίσματα. Ἀλλὰ δὲ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους κατετάσσοντο εἰς τοὺς πολίτας τοὺς ἔχοντας πλήρη τὰ δικαιώματα. Οὐδεὶς διως ἥδυνατο νὰ γίνῃ πόρων, κακῶς πρὸς τοὺς γονεῖς προσενεγχθεῖς· ὁ δὲ πατέρας ἢ μητέρα τύφας ὀφειλε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ (ἐν τῇ δημοσίᾳ συνελεύει) νὰ σιωτᾶ.

Περιόργουι ἑλληνες διδάσκαλοι ἦσαν Ἰδιαζόντως δι Ηναγόρας, δι Σωκράτης, δι Πλάτων, δι Ἀριστοτέλης, Ἰσεκάρατης, Πλούταρχος.

Γ. ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ

1. *Bios.* Γεννηθεὶς ἐν τῇ ιωνικῇ νήσῳ Σάμῳ περὶ τὸ 580 π. Χ., ἐσχε διδάσκαλον τὸν Θάλητα. *"Υστερον ἐλθὼν εἰς Κρότωνα τῆς κάτω Ἰταλίας, ἀπέβη εὐεξγέτης τῆς πόλεως ταύτης. Ἀπέθανεν ἐν Μεταποντίῳ περὶ τὸ 500 π. Χ. Ἡ μεγαλοπρεπῆς ἔξωτεροική του ἐμφάνισις, ἡ ἔξοχος ἡθικὴ σπιθαρότης του ἐν τε τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῷ βίῳ κατεγοήτενον τὰς καρδίας τῶν Κροτωνιατῶν, τῶν Ἑλλήνων καὶ μητὸς Ἑλλήνων. Ἀνδρες καὶ γυναικες συνεδέοντο μετ' αὐτοῦ πρὸς ὑποστήσιξιν τοῦ θρησκευτικοῦ ἡθικοῦ βίου καὶ πρὸς ἐπιμέλειαν δωρικῶν φρονημάτων καὶ ἥθουν.*

2. *To σχολείον του.* Τὸ ἐν Κρότωνι Πυθαγόρειον σχολεῖον ἀπῆτει αἰδῶ πρὸς τοὺς γονεῖς, σεβασμὸν πρὸς τὸν πρεσβυτερόν τοὺς καὶ ἀγάπην πρὸς πάντας τοὺς συμτολίτας. Ἡ σωματικὴ μόρφωσις, ἥτις ὡς τὸ σῶμα εἶναι ἐφίμερος, ἡ τοῦ ὀρισμένως ὑποτεταγμένη εἰς τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν, ἥτις ἔχει διαρκῆ ἀξίαν. Ο Πυθαγόρας ἐδίδασκε κατὰ τὴν διηγηματικὴν μέθοδον καὶ ἔδρα λαν καρποφορος; διὰ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ἀπὸ ἡθικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ὑπόψεως.

Οἱ μαθῆται τοῦ Πυθαγόρου ἦσαν ἔξωτεροικοὶ καὶ ἐσωτεροικοὶ. Οἱ ποντοι, ἐπὶ τοιετίαν δοκιμαζόμενοι, ἐκαλοῦντο

πιωπόντες, οἱ δὲ δεύτεροι, ἔργομενοι εἰς ἐγγυτέραν συναντασθοφήν πρὸς τὸν διδάσκαλον, ἐμνοῦντο τὴν τούτου διδάσκαλίαν.

3. Ἡ διδασκαλία τε ϕ. Αὕτη ἐμπεριέχεται ἐν ταῖς ἑξῆς προτάσεσιν.

α'.) Εἰς Θεός εἶναι ἡ πρώτη αἵτια τῶν ὄντων, ὁ κόσμος εἶναι τὸ σῶμά του, ἡ πρώτη δημιουργία τὸ πῦρ.

β'.) Τὰ οὐρανια σώματα εἶναι ἐν διαρκεῖ κινήσει καὶ προκαλοῦστιν ὑπέροχον ἀρμονίαν, «τὴν ἀρμονίαν τῶν αφαιρέσθων».

γ'.) Ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ εἶναι θείας φύσεως καὶ ἀθάνατος, ἐνταῦθα ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαθαίρεται καὶ ἐξευγενίζεται, μετὰ θάνατον δὲ μεταβαίνει εἰς τὴν περαιτέρῳ κάθαρσιν εἰς ζώων σώματα (μετεμψύχωσις) καὶ είτα ἐπιστρέφει εἰς τὴν πατρίδα της (τὸν οὐρανόν).

δ'.) Πᾶσα σοφία οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἔχει οὐ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ.

ε'.) Ἡ ἀσκησις τῆς ἀρετῆς εἶναι σπουδαιοτέρα η ή ἐπιτημονικὴ μόρφωσις.

ζ'.) Ἡ ηθικῶς ἐξευγενίζουσα ἀγωγὴ ἐπιτυχάνεται διὰ τῆς θρησκείας, τῆς μουσικῆς καὶ μαθηματικῆς (πρβλ. Πυθαγόρου θεώρημα).

4. Κοίσις περὶ Πυθαγόρου. Ἐπαίνου ἀξια εἶναι τὰ ἑξῆς.

α'.) Ἡ ἔκτακτος ἔγκρατια τῶν Πυθαγορείων. Τοῦ κρέατος καὶ τοῦ οἴνου ἀπείχον ἐντελῶς.

β'.) Ἡ ἀκατάπαυστος σπουδὴ πρὸς τελειότητα. «Ως κύριον δὲ μέσον τούτου ἵτο προσδιωρισμένη ἡ καθ' ἐκιστην αὐτηρῷοι αὐτοεξέτασις πρὸ τῆς εἰς ὄπνον κατακλίσεως. Ἐν τοῖς «χρυσοῖς κανόσι» τοῦ Πυθαγόρου ἀναγράφεται τόδε· μηδέποτε καταλαβέτω σε ὁ ὄπνος, πρὶν πρότερον τοῖς ξεστάσῃς τὰ ἔργα τῆς ἡμέρας, «μηδὲ ὄπνον μαλακοῖσιν ἐπ' ὅμματι προσδέξασθαι, πρὶν τῶν ἡμεριῶν ἔργων τοῖς ἔκαστον ἐπελθεῖν» πῇ παρέβην; τί δ' ἔρεξα; τί μοι δέον σόκον ἐτελέσθη;» Πορφυρ. ἐν β. Πυθ. 40.

γ'.) Ἡ στενή των ἀδελφοποίησις καὶ ἀκιλόνητος φιλικὴ πάστις, ήτις ἔξαισίως ἔχυμνεῖται ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Συλλ. λαρ. «ἢ ἐγγένησις» (Δόμων καὶ Φιντίας).

Καὶ δ').) ὁ μέγις σεβασμὸς τῶν πορῶν τὸν διδάσκαιον.
Πᾶσα διαφωνία γνωρῶν ἔπαινεν ἐπὶ τῇ ὥρᾳ, «Ἄττας ἔφα».

Δ. ΣΩΦΡΑΤΗΣ (469—399)

1. *Βίος.* Ὁ Σωκράτης γεννηθεὶς ἐν Ἀθήναις, ἐγένετο ἀγαλματοποὺς ώς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Σωφρονίσκος. Ἐξη ἐν μεγάλῃ λιτότητι, μηδέτοτε ἐγκαταλιπὼν τὴν πατρίδα, εἶμι κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ ὑφέλει τὴν πατρίδα τῶν διὰ διδασκαλίας καὶ παραδείγματος. Ἡ διδασκαλίη τοῦ ἐνέργεια ἐπήνεγκεν ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Οἱ πολλοὶ κατεφρόνουν αὐτοῦ. Ὄλιγοι δμως ἐκλεκτοὶ τὰ μέγιστα ἡγάπων αὐτὸν καὶ ἐμακάριζον. Ὁ Πλάτων καὶ Σενοφῶν αὐτοῦ μαθῆται ἦσαν. Ἐβδομηχοντούτης ὃν κατηγοριῇ οὐδὲτον ὅτι δὲν πιστεύει εἰς τοὺς θεοὺς τῆς πόλεως. δευτερον ὅτι εἰσάγει νέους θεοὺς καὶ τρίτον ὅτι διαιρεῖται τοὺς νέους. Καίτερ ἀνδρὸς ὃν, κατεδικίσθη νὰ πίῃ τὸ κώνειον, ἐξῆρεν δμως τὸ καθῆριον τῆς ὑπακοῆς εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας. Ὁ τελευταῖος τοῦ διάλογος ἦτο περὶ ἀνθανασίας τῆς φυγῆς. Ὁ Σωκράτης ἀποθνήσκων μὲν ἦτο ὁ εὐγενέστατος, ξῶν δὲ ἤτο ὁ σωφρονέστατος καὶ δικαιότατος πάντων.

2. *Ἡ διδασκαλία τοῦ.* Ἐνεκα τῆς καθηγοῦς καὶ εἰλικρινοῦς διδασκαλίας τοῦ ὁ Σωκράτης ὄνομαζεται προφήτης τοῦ ἔθνισμοῦ. Τὰ ἀξιώματά του ἦσαν

α'.) Εἰς μόνος ἀληθῆς Θεὸς ὑπάρχει, δοτις εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ σωτὴρ τῆς παγκοσμίου διατάξεως.

β').) Ἡ φυγὴ εἶναι ἀσώματος οὐσία καὶ διαρκεῖ μετὰ τὸν ἐκ τοῦ σώματος ἀποχωρισμὸν της.

γ').) Ὁ ἀνθρωπος δεῖται ἀποκαλύψεως καὶ ἔχει ἐσωτερικὴν θείαν φωνὴν, ἵτις συμβούλειει αὐτῷ προτέρευτα ἢ ἀποτρέπεινσα.

δ').) Ἡ ἀρετὴ εἶναι γνῶσις. Ὁ τελεκὸς σκοπὸς τῶν ἡμετέρων σπουδῶν εἶναι ἡ ἐπίγνωσις τῆς ἀρετῆς. ἡ ἰσθικὴ γνῶσις. Ἡ εὐταξία ἄγει εἰς τὴν μακαριότητα.

ε').) Ἡ αὐτογραμμία (τὸ γνῶθι σαντόν) εἶναι ὁ πρῶτος ὄνος πάσης γνώσεως.

3. *Ἡ μέθοδος τοῦ.* Ὁ Σωκράτης οὐδένα ἴδιαιτερον

τόπον διδασκαλίας είχεν, ούδε μόρισμέγον διδακτικὸν χρόνον. Ἐπεὶ ήτει ἄνδρας καὶ νεανίας, οὐα συνδιαλέγηται μὲν πρὸς αὐτοὺς περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ βίου καὶ τοῦ προορισμοῦ, ἐλέγχῃ δὲ αὐτοὺς ἐπὶ ἀμαθίᾳ. Η διδακτικὴ ἅρα μορφὴ τοῦ Σωκράτους ἦτοι ἡ τοῦ διαιδήσου. Ἐν τῇ σωκρατικῇ μεθόδῳ διακρίνομεν διαρητικὴν ἀποψίν καὶ θετικήν. Η ἀρνητικὴ ἀποψίς (σωκρατικὴ εἰρωνεία) συνίστατο ἐν τῇ (τολλαχῶς διὰ λεπτοῦ σκίωματος) ἔξαγχείσῃ διολογίᾳ τῆς ἀμαθίας καὶ ἐν τῇ οὕτῳ προκληθείσῃ ἀπαιτήσει πρὸς ἀληθῆ ἐπίγνωσιν. Η δὲ θετικὴ ἀποψίς τῆς σωκρατικῆς μεθόδου (μαίευτική) συνίστατο ἐν τούτῳ ὅτι δι' ἐπιτηδείων ἐρωτήσεων πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐπετυγχάνετο αὐτῇ ἡ ἐπιτηδουμένη ἀλήθεια. Δι' ἀμφοτέρων τῶν μέσων, τῆς τε ἐπαγωγῆς καὶ τῆς ἀγαλογίας, ἐπετύγχανεν δὲ Σωκράτης τοῦ δριπαῦ.

Ο Σωκράτης εἶναι δὲ πατήρ τῆς εὑρετικῆς μεθόδου.

Ε. ΠΛΑΤΩΝ (427—347), ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (384—322),

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ (436—338), ΞΕΝΟΦΩΝ (431—358),

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ (50 μ. Χ.—120).

Πάντες μὲν οἱ Ἑλληνες ποιηταὶ ("Ομηρος, Αισχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης") οἱ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς ("Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης"), οἱ φιλόσοφοι, οἱ ἀττικοὶ ὑπτορεῖς εἶναι πηγὴ καὶ ταμείον παιδαγωγικῶν ἀρχῶν καὶ ἀξιωμάτων, μᾶλιστα δὲ δὲ οι θεῖοι: Πλάτων, δὲ μέγας φιλόσοφος Ἀριστοτέλης, δὲ διδάσκαλος τῆς ὑπτορικῆς Ἰσοκράτης, δὲ Ξενοφῶν, ὃν πάντων οὐδεὶς διδάσκαλος δύναται νὰ διατελῇ ἀπειδος. Άλλα καὶ δὲ ἐκ Χαιρωνείας φιλόσοφος μεγάλα ἡμῖν παιδαγωγικὰ παραγγέλματα ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ κατέλαπεν. Ιδία δὲ ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ περὶ παιδῶν φύωγῆς.

Οι μὲν ἀρχαῖοι "Ἑλληνες συγγραφεῖς σποράδην διαεποῦσιν ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασι παιδαγώγιας ὑνόμας καὶ ἀξιώματα, οἱ δὲ νεώτεροι παιδαγωγοὶ συστηματικοὶ καὶ πατά μέθοδον αὐτὰς ἐκ μέρουσιν, ὅπως μᾶλιστα δὲ Κομένιος, δὲ Πειταλότης, δὲ Δαιτερέριος, δὲ Κορβαρτος καὶ οἱ περὶ τοῦτον. Οι τῶν νεωτέρων χρόνων παιδαγωγοὶ εἶναι πρότυτα παιδαγωγῶν καὶ διδασκάλων, αὗτοὶ εἶναι

ζόντως ἄριστοι δόδηγοι πρὸς τελεσφόρον ἀγωγὴν καὶ διδασκαλίαν. Τούτων τῶν παιδαγωγῶν τὰς παιδαγωγικὰς ἀργὰς καὶ ἀξιώματα, τὰς μεθόδους καὶ τὴν καθόλον δρᾶσιν ὁφεῖλει σήμερον πᾶς διδασκαλος νὰ γινώσκῃ καὶ ἀκολουθῇ. Ήνα δασφαλῶς καὶ κατ' εὐγῆν ἐπιφέρει η διδασκαλία αὐτοῦ τοὺς προσδεκομένους καρπούς, διότι αὐτοὶ μόνοι παρέχουσιν ἡμῖν πρωτυτά υποδείγματα διδασκαλίας θεωρητικῶς τε καὶ πρακτικῶς.

Ο Σωκράτης, δὲ Πλάτων, δὲ Αριστοτέλης καὶ οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι καὶ παιδαγωγοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἐδίδασκον μαθητὰς ἀνωτέρας ἀναπτύξεως καὶ ἡλικίας, οἱ δὲ νεωτέροι παιδαγωγοὶ συστηματικῶς κανονίζωσι τὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν καὶ διδασκαλίαν καὶ μεθοδικῶς ἐν αὐτῇ προβαίνουσιν. Κατὰ τοὺς νεωτέρους παιδαγωγοὺς δὲν συγχροεῖται νῦν ἀναγινώσκῃ ὁ παῖς τι ἀνεν συνειδήσεως καὶ μὴ κατάληξον τῇ διανοήτικῇ του ἀναπτύξει καὶ ἡλικίᾳ. Πάντα ἐν τάξει καὶ ἀνεν βίᾳς. Ο διδασκαλος ὁφεῖλει μείκτε νὰ προετοιμᾶῃ τί, πῶς καὶ πόσον δέον οἱ μαθηταὶ ἐν ἔκαστῃ ὕδρᾳ διδασκαλίας νὰ διδαχθῶσιν, οὐδὲν ἀνεξέταστον κατὰ τοὺς νεωτέρους παιδαγωγούς, περὶ ὃν ίδιαιτέρως ἐν οἰκεῖοι τόποι ἥδης γενήσεται.

II. ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ

1. Ἀγωγὴ καὶ διδασκαλία ἐν γένει.

α'.) Χαρακτήρ καὶ διάταξις τῆς ἀγωγῆς. Η ἀγωγὴ τῶν παιδῶν ἦτο παρὰ Ρωμαίοις ἔργον ίδιωτικόν δι' αὐτῆς ἐπεδιώκετο οὐχὶ ἐπιστημονικὴ μόρφωσις, ἀλλὰ πρακτικὴ ἴκανότης, οὗτο δὲ παρεγγέρειτο εἰς τὰς γυναικας σημαντικὴ ἐπιφέροντος. Όθεν αἱ γυναικες παρὰ Ρωμαίοις ἀπῆκαν τιμητικωτέρας θέσεως. Πρὸ Ρωμαίας οἰκοδεσποίνης (matrona) πᾶς ἀνὴρ ὁφειλε νὰ ἐγείρηται καὶ ἔκαστος νὰ προσαγορεύῃ αὐτὴν μετ' αἰδοῦς, παρὰ πάντων δὲ τῶν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἐτιμάτο ὡς πρᾶγμας ταῦ οὐδόδος καὶ μῆτηρ τῶν τέκνων.

Τὸ νεογέννητον τέκνον κατετίθετο πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ πατρός, ὅστις, οὐψῶν αὐτῷ μετ' εὐχῶν προς τὴν θεὰν Λε-

βάναν, ἀνεγγνώριζεν φῶς ἴδιον του. 'Η πρώτη ἀγωγὴ ἡτοῖ
ἔργον τῆς μητρός, η Ἰάνη δὲ ἔθηκε τὰ τέκνα την; θεω-
οῦσα μεγάλην της τιμὴν τοῦ νὰ προίσταται τῶν ἐν τῷ
οἰκῷ καὶ ν' ἀφοσιώται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν μικρῶν.
Χρηστὰ τέκνα ἔθεωρούντο φῶς μέγιστον καιμήλιον γυναι-
κός. Κατὰ τὸ δεκατον πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας; ἀτερα-
τοῦτο ἦκατ' οὐκον ἀγωγή, η παιδικὴ ἐνδυματία ἀντικαθί-
στατο εἴτα ἐκ τῇ ἀγορᾶ διὰ τῆς ἀνδρικῆς τηθίννου. Εἰς
τὸν στρατὸν κατετάσσετο ὁ νεανίας; μετὰ τὸ πέρας τοῦ δε-
κάτου ἐβδόμου ἔτους τῆς ἡλικίας.

β'.) Διδασκαλία. Τὴν ἀνάγνωστιν, γρατήν καὶ ἀριθμη-
τικὴν ἐδίδασκον Ἰδιαίτεροι διδάσκαλοι, εἰ καὶ τινες διαπρε-
πεῖς πατέρες, ως δὲ Μάρκος; Πόρκιος; Κάτων, οἱ ἴδιοι ἐδί-
δασκον τοὺς υἱούς των. 'Ως ἀναγνωσματάριον δὲ ἔχοντο
μενον οἱ νόμοι τῶν δώδεκα πινάκων. 'Η γραφὴ ἐγίνετο
διὰ παρ' "Ἐλλησιν ἐπὶ ηγροτινάκων διὰ γραφίδος (στύλου,
stilus). 'Η ἀριθμητικὴ συνίστατο εἰς μέτρησιν καὶ πρόσ-
θεσιν καὶ η ἔξασκησις ἐγίνετο εἰς δακτύλους καὶ ψήφους.
Δημοσίας ἔορτάς, πατριωτικὰ ἄγματα καὶ τὴν πάτριον
ιστορίαν ἐμάνθανον οἱ παῖδες τῶν Ρωμαίων ἐκ διηγή-
τεων τῶν γονέων. Κοινὰ σχολεῖα ὑπῆρχον ἵδη περὶ τὸ μέ-
σον τῆς πέμπτης π. Χ. ἐκτινοταετηρίδες. Συνεκροτοῦντο
δὲ ταῦτα ἐν πλατείαις, δημοσίαις ὁδοῖς καὶ Ἰδίως ἐν τριό-
δοις (in triviis), διθεν τὸ δυνομικὰ δημοτικὰ σχολεῖα. 'Η δι-
δασκαλία ἐν αὐτοῖς ἤρχε τὴν πρωταν. Μάστιγες καὶ δά-
βδοι ἤταν τὰ ἐπικρατοῦντα σωφρονιστικὴ μέσα. Οἱ διδά-
σκαλοι ὀνομάζοντο Iudimagiſtri.

'Η ἀνωτέρα μόρφωσις ἐγίνετο ἐν τοῖς σχολείοις τῶν
γραμματικῶν (grammatici ή literati). 'Ενταῦθα ἀνεγινώ-
σκοντο καὶ ἡρμηνεύοντο Ἰδίως τὰ ἔργα τῶν Ἐλλήνων καὶ
Λατίνων ἐγκρίτων συγγραφέων. 'Ἐν τοῖς σχολείοις τῶν
ὅητροφων ἐλάμβανον οἱ δημόσιοι ὄψεος Ἰδιαίτεραν μάρ-
φωσιν. 'Η περὶ τοὺς λόγους δεινότης; ἡτο παρὰ τοῖς Ρω-
μαίοις ἐν μεγίστῃ τιμῇ. Οἱ ἐπιφανεῖς ὄψεος τῶν Ρω-
μαίων εἶναι οὐχ ἡτον πιοί ρημοι η τὰ μεγάλα πνεύματα
καὶ οἱ ἀθανάτοι τῶν. 'Ἐλλήνων φιλότεροι. Μεταξὺ τῶν
τεχνῶν ἐκαλλιέργουν τὴν οἰκοδομητικὴν ἐνεκά τῆς πρωτι-

κῆς φιλοτείας της, ή μουσικής παρ' αὐτοῖς ἡττεν προσφιλής.

γ'.) *Παρακμή*. Διὰ τῆς ἀλώσεως τοῦ Τέραντος (272 π. Χ.) καὶ τῆς Κορίνθου (146 π. Χ.) εἰσέδυνον εἰς Ἰταλίαν ὅσημέραι ἐλληνικὴ ἥμη καὶ πατερία. Τοῦτο οὐδαμός ἐπέδρα ἐπωφελῶς ἐπὶ τὴν ἀγωγὴν τῆς διδασκαλίας νεολαίας. Πολλοὶ "Ἐλληνες ἐπηγγέλοντο τὸν διδάσκαλον εἰς παῖδες Ἡ Ρωμαίων. Εἰς τοιούτους ἐνεπιστέντο ὅλως ἡ διδασκαλία καὶ ἀγωγή. "Η διδασκαλία νεολαίᾳ ἐδιδάσκετο ἥδη ὑπὸ Ἐλλήνων πατέρων γάρ ἐν ἐλληνικῇ γλώσσῃ καὶ καθ' ἐλληνικὰ ἔθιμα μητρικῇ γλ. σσα καὶ ἔθνικότες παρημελοῦντο. "Η ἀρχαία γυναικί διδασκαλίη οἰκογενειακή ἀγωγὴ ἐξέλιτεν, "Ἐλληνες δὲ παιδαγωγοὶ μετέδιδον εἰς τὴν ἐλευθέραν διδασκαλίην νεολαίαν ἐλληνικὴν παιδείαν, ἐλληνικὴ ἥμη καὶ ἔθιμα.

2. *Παιδαγωγικὰ ἀποφθέγματα ἐνδόξων Ῥωμαίων.*

α'.) *Μάρκος Τύλλιος Κικέρων* (106—43 π. Χ.).

«Τί δῶρον μεῖζον καὶ κρείττον δυνάμεθα νὰ προσφέρωμεν τῇ πολιτείᾳ ή ὃν διδάσκωμεν καὶ ἐκπαιδεύωμεν τὴν νεολαίαν ;» de divitiatione II, 2 § 4.

«Οἱ διδάσκαλοι καὶ παιδαγωγοὶ δέον ἀκριβῶς νὰ ἐξερευνῶσι τὰς πνευματικὰς ἴδιωσιν, τὰς ἀτομικὰς ἴδιότητας ἐνδὸς ἐκάστου τροφίμου καὶ εἴτα κατὰ ταύτας νὰ κανονίζωσι τὴν ἀγωγὴν του».

β'.) *Ιούλιος Ἀρραῖος Σερένας* (1—65 μ. Χ.).

«Διὰ τῆς διδασκαλίας μανθάνομεν».

«Μακρὰ εἶναι ή ὅδες διὰ παραγγελμάτων καὶ διδασκαλίας, βραγεῖα δὲ καὶ ἀποτελεσματικὴ διὰ παραδειγμάτων».

«Δὲν πρέπει νὰ μανθάνῃ τις διὰ τὸ σχολεῖον, ὁλίγα διὰ τὸν βίον» (Non scholae, sed vitae discimus).

«Ο σεβασμὸς ποὺς τὸ θεῖον ὄφελει νὰ συνοδεύῃ ἡμᾶς διὰ βίου. Ο Θεὸς εἶναι ἡμῖν ἐγγύς, εἶναι ἐν ἡμῖν. "Ἄνευ θεότητος οὐδεὶς δύναται νὰ ἥγεται ἐνάρετος ἀνθρώπος».

«Οὐδὲν τῶν ὄντων εἶναι δυστροπότερον καὶ ἴσχυρογνωμονέστερον τοῦ ἀνθρώπου, δετις ἀξιοὶ γὰ τυγχάνῃ ἴδια-

ζουσης προσοχής και συμπειρούργας. Ήροβλ. Ξενοφώντος Κύρου παιδείαν I, 3: «εἰνανθρώποις ὡς ἀνθρώπῳ περικότι πάντειν τῶν ἄλλων ζῴων εἴη δῆμον ἢ ἀνθρώπων ἄρχειν».

«Ἐνστάθεια εἶναι ἐν τῇ ἀγωγῇ ὅλως ἀναγκεία· αὐτὴ ἀπαιτεῖται, ἵνα πάντα γίνωνται ἐν καταλλήλῳ καιρῷ. Ἀξιοτοι παιδαγωγοί εἶναι ἔχεινοι, ὅσοι μιμεῦνται τὸ γεωργὸν ἐν τῷ φυτωρίῳ καὶ τῷ ἀγρῷ».

«Ως ἐν τῇ παιδαρίᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀνάγκη είναι νὰ τηρήται τὸ μηδὲν ἄγαν».

ε').) Μάρκος Φάριος Κοιρηλλαρός (38 – 120 μ. Χ.)

«Οἱ παῖς δέον νὰ τοιτᾶται δημόσιον σγολεῖον».

«Ἡ μνήμη ἀνάγκη παιδιόθεν ν' ἀσκήται δι' ἀποστηθίσεως».

«Πανταχοῦ αἱ διδασκαλίαι ἐπενεργοῦσιν ὀλιγότερον ἢ αἱ ἀσκήσεις».

«Αἱ παιδιά εἶναι κατάλληλοι εἰς τὸ νὰ δεξύνωσι τὸν νεῦν τῶν νέων, καθάπερ καὶ ὁ γαρακτήρος τῶν παιδών ἐν τῇ παιδιᾷ ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ ἀληθεῖ του μοοφῇ».

«Ἄντες δὲ παιδαγωγὴς δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ ἐλαττώματα, οὐδὲ ν' ἀνέχεται τοιαῦτα».

«Μάλιστα διὰ τὰς κιττωτέρας βαθμίδας δέον νὰ διπλανωταί οἱ ἐπιδεξιώτατοι διδάσκαλοι».

«Συνήθως ἔχεινο εἶναι καταληπτότατον, ὅπερ ὑπὸ τοῦ λίαν εὐπαιδεύτον διδάσκεται».

δ'.) Λέκιμος Ιούνιος Ιουβεράλις (100 μ. Χ.).

«Νοῦς ὑγιῆς ἐν ὑγιεῖ σώματι (Mens sana in corpore sano)».

«Μεγίστη προσοχὴ ὀφείλεται πρὸς τὸν παῖδα (Maxima debetur pueri reverentia).